

Cumhuriyet Döneminin İlk Yıllarında Kültür-Sanat Ekseninden Sinema

Cinema from the Culture-Art Axis in the First Years of the Republican Era

ÖZET

Bu makale, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında kültür-sanat ortamı ekseninde sinemayı keşfetmeyi amaçlamaktadır. Sinema içinde bulunduğu dönemin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişimlerinden etkilenir. Cumhuriyet'in ilanı ile köklü değişimler ve yenilikler yaşanmıştır. Bu dönemde kültür-sanat alanında birçok gelişme yaşanmıştır ve bu gelişmeler sinemayı da etkilemiştir. Bu dönemde özellikle Cumhuriyet'in ideolojisine uygun olarak filmler üretilmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında sinema filmlerinde vatan sevgisi teması yoğun olarak vurgulanmaktadır. Bu dönemde çekilen filmlerin ortak özellikleri ise Anadolu'yu anlatma amacı taşınmasıdır. Devlet destekli kurumlardan biri olan Halkevleri, bu dönemde kültür-sanata fazlasıyla katkıda bulunmuştur. Bu makale, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yaşanan değişimlerin sinemayı önemli düzeyde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada literatür araştırması yapılmış, klasik nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Film, Kültür, Sanat, Cumhuriyet, Sinema

ABSTRACT

This article explores cinema on the axis of culture-art environment in the early years of the Republic period. Cinema is affected by the political, economic, social and cultural changes of the period in which it is located. Fundamental changes and innovations have been experienced with the proclamation of the Republic. During this period, there were many developments in the field of culture and art and, naturally, it also influenced cinema. During this period, cinema produced films especially in accordance with the ideology of the New Republic. In the first years of the Republican period, the theme of patriotic love is heavily emphasized in motion pictures. The common features of the films made during this period are that they aim to tell about Anatolia. Halkevleri, which is one of the state-supported institutions, contributed a lot to culture and art during this period. This article reveals that the changes experienced in the first years of the Republican period have affected cinema at a significant level. In this study, literature research was conducted and classical qualitative research methods were used.

Keywords: Movie, Culture, Art, Republic, Cinema

GİRİŞ

Kültür, bir topluluğun millet olarak kabul edilebilmesinin en önemli unsurlarından biridir. Milletler ürettikleri kültürel değerlerle birbirlerinden ayrılırlar fakat farklı kültürler sürekli birbiriyle etkileşim haline girmektedirler.

Ulus kültür inşasında birçok etmen bulunmaktadır. Başlıca etnik ve coğrafi öğeler, popüler kültür, sanat faaliyetleri, komşu ülkelerle etkileşim kültür inşasına etki etmektedir. Yılmazok'un bahsettiği gibi, 18. yüzyılda matbaa kapitalizminin ortaya çıkışıyla roman ve gazete, 20. yüzyıldan itibaren sinema, radyo ve televizyon ulus inşasına hizmet eder olmuşlardır. Filmler dış göç alan ülkelere yeni gelen katılımcıların o uluslara aidiyetlerine (özellikle sinemanın sessiz döneminde) olduğu kadar o ülkelerin yerleşik insanlarına ve bağımsızlığını görece geç kazanan toplumlara ulusal bilincin yerleştirilmesine katkıda bulunmuştur. (Yılmazok, 2018:149).

Kültür-sanat alanı o ülkenin gelişmişlik seviyesine doğrudan etki etmektedir. Bir ülkenin gelişimi için en önemli alanların başında kültür-sanat gelmektedir. Kültürel etkinlikler gerçekleştirmek ya da bu etkinliklere katılım sağlamak bireyin kişisel gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bunu bilen ülkenin söz sahibi yöneticileri; müzik, resim, tiyatro, heykel ve sinema gibi birçok sanat dalının halkla buluşmasını istemiştir. Bu sebeple yöneticiler çok sesli müzikle birlikte resim, tiyatro, heykel gibi sanat alanında gerçekleştirilen inkılapların anlatılmasını ve yaygınlaştırılmasını sağlayacak, dolayısıyla zihni dönüşümü kolaylaştıracak önemli bir araç olarak görmektedir. (Ayvazoğlu, 2011, s.79).

Türklerin kurduğu tüm devletlerde kültürel değişim gözlemlenmekte olup bu değişimlerin çok uluslu devlet yapısı ve birçok kültürün iç içe geçmesinden kaynaklı olduğu ifade edilmektedir. Bu değişimlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının devamında da gerçeklemeye devam ettiği görülmüştür.

Yöneticiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski dönemlerinin getirdiği özellikleri taşıyan kurumların yeniden yapılmasını gerekli gördükleri için birçok yenilik getirmişlerdir. Güz'e göre yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sinema ve Televizyon Anabilim Başkanlığı, İstanbul, Türkiye. ORCID ID: 0009-0002-7031-347. Bu çalışma, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Sinema-Televizyon Anabilim Dalı'nda, "Doç. Dr. Veli Boztepe" danışmanlığında yürütülen "Cumhuriyet Dönemi Kültür İnşası Sürecinde Sinemanın Kullanımı" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Eren Yılancıoğlu ¹

How to Cite This Article

Yılancıoğlu, E. (2023). "Cumhuriyet Döneminin İlk Yıllarında Kültür-Sanat Ekseninden Sinema" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:113; pp:7674-7680. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.71047>

Arrival: 28 June 2023

Published: 31 July 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Devleti'nin kurumları, Osmanlı Devleti'nin resmi kurumlarından çok farklı olmak zorundadır. (Güz, 1991: 225-229).

Cumhuriyet'in ilanı sonrası devletin yönetimi ve toplumsal yaşantısı köklü değişikliklere uğramıştır. Tarihi oldukça geniş ve kozmopolit nüfusa sahip olan bir devletin rejim değişikliği her alanı her ortamı ve her kesimi kuşkusuz etkilemiş ve dönüştürmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim kadrosu yalnız kültür-sanat alanını değil sosyolojik faktörlerin de değiştirilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Bu sebeplerden ötürü kültür-sanat alanının yanı sıra eğitim, ekonomi, hukuk gibi alanlarda da Cumhuriyet'in temelleri baz alınarak inkılaplar gerçekleştirilmiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Mustafa Kemal Atatürk ve devlet erkani; kültürel değerlerin sonraki kuşaklara aktarılmasında radyo, gazete ve sinemaya önemli görevler yüklemiştir. Bu dönemde fazla sayıda sinema dergileri yayımlanmıştır. Sinema, toplumun kültürel değerlerinin bir bölümünün hafızada canlanmasını sağlayarak gün yüzüne çıkarma işlevi taşımaktadır.

Cumhuriyetimizin yönetim kadrosu, sinemanın bir sanat dalı olarak insanlığın tarihsel geçmişini konu alabilmesinden dolayı savaş ve tarihi temalı filmlerin çekilmesini istemiştir. Bunun en önemli sebebi ise vatan sevgisi aşılacak, Anadolu'nun durumunu anlatmak ve tarihimizi gelecek kuşaklara en doğru şekilde aktarma çabasıdır. Gelecek kuşaklar için toplumsal tarih anlamında yapılan çalışmalar önemli rehber ve referans olabilme özelliği taşımaktadır. Sinema içinde geliştiği toplumu yakından ilgilendiren ve dönemin başlıca siyasal, ekonomik ve ideolojik kuvvetlerinin şekil vermiş olduğu meselelerin anlık bir portresi olarak nitelendirilebilir. Görsellik üzerine kurulmuş olan günümüz dünyasında insanın hemen her tür algısının etkilendiği gibi tarih algısı da görsel mesajlardan etkilenir. (Çençen & Demir, 2015).

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kültür-Sanat Ortamı

“Sanat; en bilindik anlamıyla duygu ve düşüncelerin dışa vurmasıdır; bireysel duygululuk içinde tarihsel ve toplumsal gerçeğin anlatıldığı yoldur.” (Moran, 1974, s.96). Cumhuriyet'in ilanı sonrası temel ilkeler haline gelen halkçılık ve ulusal egemenlik, ülkenin kültür-sanat politikasının yönünü belirlemiştir. Cumhuriyet döneminin ilk on beş yılı içinde kültür-sanat alanında da devrim niteliğinde yenilikler gerçekleştirilmiştir. Ulusal egemenliğin oluşmaya başladığı bu dönemde hedeflenen programın temel amacı; sanat eğitimi faaliyetlerinin ülkenin her yerine ulaşarak halkın kültürlenmesidir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim kadrosu, Cumhuriyetin ilk yıllarında birçok kültür-sanat politikası geliştirmiştir. Bu kültür-sanat politikalarının amaçları; ulusal sanat yaratma arzusu, ulusal olacak sanatın çağdaş olması ve ulusal çağdan sanatın güzel sanatlar eğitimine yol göstermesidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul ve Ankara'da süreli sergiler düzenlenmiştir.

9 Ekim 1924 yılında bazı ufak onarımlar yapıldıktan ve ziyaretçilerin gezabilmeleri için gereken idari önlemler de alındıktan sonra Topkapı Sarayı müze olarak halka açılmıştır. Yine bu dönemde gerçekleşen değişimlerden biri; Osmanlı'nın ilk güzel sanatlar okulu Sanayi-i Nefise Mektebi 1928 yılında Güzel Sanatlar Akademisi ismini alarak dönüştürülmüştür. 1453 yılında camiye dönüştürülen 1930-1935 yılları arası yenileme çalışmaları nedeniyle halka kapatılan Ayasofya Camii, Bakanlar Kurulu'nun 24 Kasım 1934 tarih ve 7/1589 sayılı kararıyla müzeye çevrilmiştir. (2020 yılında tekrar camii olmuştur.) 1936 Ağustos ayında başkent Ankara'da Devlet Konservatuarı açılmıştır. 1937 yılında ise İstanbul'da bulunan Dolmabahçe Sarayı Velihaht dairesinde Resim Heykel Müzesi açılmıştır.

Özellikle resim müzelerinin açılması ile Türk resmine verilen önem had safhaya ulaşmış ve Özgün Türk resmi oluşturma çabaları hayata geçirilmiştir. Özgün Türk resmi oluşturulurken dikkat edilen husus ise yeni modern Türkiye'nin ilkeleri ve kültürel değerlerini yansıtması gerekliliğidir.

1938 yılında Cumhuriyet Halk Partisi, ressamı Anadolu'nun farklı illerinde görevlendirmiştir. Yurt Gezileri olarak adlandırılan milli görevde amaç; toplumla sanatçıyı kaynaştırmak, sanatı Anadolu'ya taşımak ve sanatçının kafasında yeni izlenimler yaratma arzudur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında hedeflenen sanat politikaları sonucu en yaygın tür tiyatro olmuştur. Bu dönemde çeşitli tiyatro binaları yapılmış ve tiyatro toplulukları oluşturulmuştur. Şehir Tiyatrosu, Ankara Temsil Heyeti, İnkılap Tiyatrosu, Türk Akademi Tiyatrosu gibi birçok topluluğun yanında gezici topluluklarda faaliyet göstermiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında yazılan oyunların büyük bölümü temalarını tarihten almıştır. Ana temalar özellikle Kurtuluş Savaşı, Anadolu insanının sergilediği cesur davranışları ve Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimlerdir. Oyunların ortak anahtar kavramı ise yurt sevgisidir. Tiyatro oyunlarında işlenen bu temalar aynı zamanda sinema filmlerinde de işlenmiştir. Milli Mücadele teması Türk sinemasının vazgeçilmezi olmuştur.

1914 yılında Darülbeydi Osmanî adıyla kurulan konservatuvar Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk konservatuvardır. 1923 yılına kadar sahne sanatları ile ilgili tek kurum Darülbeydi ve ile musiki sanatları ile ilgili Darüelhan vardı. Darülbeydi, 1923 yılı sonrası toplumda tiyatro kültürünün oluşmasına, oyun yazılması ve sahnelenmesine fayda sağlamıştır. Tiyatro mevsimi sonunda hissedarlar "Darülbeydi'yi dağıttılar.

1926 kışında Milli Eğitim Bakanlığı işe el atmak için kollara sıvamıştı. Ankara'da "Sanayii Nefise Müdürlüğü" kuruldu. İstanbul Valisi Muhittin Bey dağılmış olan "Darülbeydi" kumpanyasını yeni bir düzene bağlayarak "Şehir Tiyatrosu" haline dönüşümünü gerçekleştirdi lakin isim değişmedi. (Fuat, 2000, s.242).

1927 yılında Darülbeydi'nin başına getirilen Muhsin Ertuğrul, kadın ve erkek oyuncuların yetişmesini sağlamıştır. Sanat kurumu Darülbeydi, 1934 yılında İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları ismini almıştır. 1942 yılına kadar Darülbeydi, hemen hemen her yıl Anadolu'da turneler düzenlenmiştir. İlerleyen yıllarda bu uygulamayı Devlet Tiyatrosu devam ettirmiştir.

Muhsin Ertuğrul, Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edib Adivar, Peyami Safa, Musahipzade Celâl ve Faruk Nafiz Çamlıbel'in eserlerini analiz ederek yararlanmıştır. Muhsin Ertuğrul, 1922-1953 yılları arasında 30 film yönetmiştir. Bu filmlerde, Ertuğrul'un tiyatrosunda da olduğu gibi Batı Sinemasından etkilendiği gözlenmektedir. Cumhuriyetin ideolojisiyle örtüşen tarihi yapımlara ağırlık vermiştir. Muhsin Ertuğrul, Cumhuriyet devrimlerinin uygulamaya geçmesi için çaba göstermiş bir kültür adamı olmuştur. Cumhuriyet ideallerinin sanat alanındaki yansıması olmuş, bu durumu kendine bir vazife olarak edinmiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında tiyatro, resim, müzik, dans ve mimari alanlarında birçok yenilik gerçekleştirilmiştir. Modernleşme adımları atıldığı bu dönemde sanat alanını da modernleşme çabaları gerek inkılap gerek dönüşümlerle hızlanmıştır. Bu denli kültürel dönüşüm sonucu geleneksel sanat formları terk edilerek modern bir milli sanat oluşturmak istenmiştir. Bundan dolayı Cumhuriyet ideologları en az Avrupalılar kadar modern olan Türkiye'nin sanatının da modern olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Cumhuriyet Döneminin Kültür İnşası Sürecinde Sinemanın İşlevi

Türkiye'nin sinema yolculuğu Osmanlı'nın son dönemlerinde başlamış ve savaş yıllarındaki artan deneyimlerle Cumhuriyet'in ilanına kadar deneme-yanılma yöntemiyle halktan gelen tepkileri ölçerek süreç devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan dönemde halka gösterilmesi istenen filmler genel olarak eğitsel nitelikli belgesel veya aktüalite filmlerden oluşmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk (1923-1938) ve İsmet İnönü (1938-1950)'nün Cumhurbaşkanlığı görevi yapmış olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'nin yirmi yedi yıllık devam eden iktidar yıllarını içeren bu dönemde kültür-sanat alanında ilerlemenin bir uygarlık göstergesi olarak görülmüştür. Atatürk, ilke ve inkılaplarının halka aktarılması ve ulus devlet inşasında sanattan çok faydalanacağını bilincinde hareket etmiştir.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Türkiye'nin yönetim kadrosu, kültür-sanat alanlarına yoğun bir mesai harcamıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle yıkılmak üzere olan bir imparatorluktan yeni bir düzene geçerken, her alanda devrim gerçekleşeceği açıktır. Bu dönemde devrimleri halka tanıtmak için sinema en önemli iletişim araçlarından biri olmuştur. Genç Cumhuriyet için sinema yalnızca eğlence amaçlı bir araç değil iyi bir propaganda aracı olarak görülmüştür. Yöneticiler, sinemanın eğitim ve kültür-sanat propaganda gücünden yararlanmanın faydalı olabileceğini düşünmüşlerdir.

Okuma yazma oranının son derece düşük olduğu bu dönemde görsel unsurlar sayesinde sinema halka ulaşmanın en kolay yolu olmuştur. Reformların aktarılmasında sinemanın payı şüphesiz çok büyüktür. 1930'larda sesli sinemanın da yaygınlaşması sonucu hem ses hem görüntünün birleştiği bir sanat dalı olan sinema, siyasal iktidar açısından adeta bulunmaz bir Hint kumaşı olarak görülmüştür.

Bu dönemin sinemasında yoğun olarak vatan sevgisi duygusunu ön plana çıkartacak Milli Mücadele temalı filmler çekilmiştir. "Ateşten Gömlek", "Bir Millet Uyanıyor", "Ankara Postası", "Güneşe Doğru" ve "Vurun Kahpeye" filmleri Milli Mücadele'yi ele alan dönemin öne çıkan filmleri olarak görülmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk; Türk sinemasının hukuksal, ekonomik, sosyal ve teknik altyapısını oluşturmak için çalışmalar yürütmüştür. Bu altyapıyı oluştururken ise toplumun gelenek yapısı ve güvenlik unsurları dikkate alınmıştır. Toplumla sakinçali olabilecek çalışmalara izin vermemiştir. Kültür inşası sürecinde yeni ilke ve inkılapların uygulanmasına oldukça önem verilmiştir.

"Kültür inşasında ilerlemek için inkılapların halk nezdinde benimsenmesinde sanatın önemli bir işlevi olduğun düşünür Atatürk, sinema alanında da çalışmalara destek vermiştir. Destek vermekle kalmamış, yoğun programına

rağmen sinemaya giderek filmleri analiz etmiştir. Sinemacıların derinlerini dinleyerek çözümler için çalışmıştır. Türk sinemacıların sinema alanında gelişmiş ülkelere gidip deneyim kazanmaları için cesaretlendirmiş, Türk kadınların filmlerde oynamasını desteklemiş ve birkaç filmin senaryosunu inceleyerek kamera karşısına geçmiştir.” (Lüleci, 2018).

Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk, uluslararası dostluk ilişkilerini geliştirmek, Türkiye’yi iyi bir şekilde tanıtmak, Milli Mücadele ve devrimler hakkında yapılan önemli faaliyetleri topluma ve gelecek nesillere aktarmak için Cumhuriyetin ilk yıllarında en yeni kitle iletişim aracı olarak görülen sinema sanatından faydalanmıştır. Atatürk dönemi yönetim kadrosu, yurtdışı ve dünyada olan biten önemli gelişmelerin gazetelerin yanı sıra sinemalarda da gösterilen kısa haber ve eğitici filmler ile duyurulmasını istemiştir. Halkevleri, Halkodaları ve Köy Enstitüleri gibi kurum ve kuruluşların bünyesinde yer alan radyo ve sinemalar da özellikle Atatürk döneminde etkin olarak kullanılmıştır.

Vurun Kahpeye Filmi Örneği

Türk edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Halide Edib Adıvar’ın ikinci romanı olan “Vurun Kahpeye” sinemaya birçok kez uyarlanmıştır. Bunun temel sebebi ise eserin halk tarafından oldukça beğenilmesi ve kabul görmesidir. Milli Mücadele’yi ve bağımsızlık savaşımızı anlatan milli referansları sağlam bir metin niteliği taşımaktadır. Ömer Lütfi Akad, bu eseri sinemaya ilk kez 1949 yılında uyarlamıştır. Filmde; Sezer Sezin, Settar Körmükçü ve Vedat Örfi Bengü başarılı bir performans sergilemiştir. Filmin çekildiği dönem ise çok sıkıntılı bir süreci kapsamaktadır. Dünyada Soğuk Savaş sürecinin yankılarının hissedildiği demokrasi ve insan haklarının ön plana çıkması, Türkiye’de ise çok partili siyasal yaşama geçişin olduğu bir ortamda bu film üretilmiştir.

Ormanlı’ya göre “İlk Vurun Kahpeye filminin üretildiği yılları da içine alan; 1939–1950 yılları arası Türkiye için savaş dönemini de içinde barındıran sıkıntılı bir zaman aralığıdır. Atatürk’ün ölümü ile başlayan ve daha sonrasında II. Dünya Savaşı’nın başlaması ülkede; politik, sosyal ve ekonomik anlamda çeşitli problemlere yol açar. Böylesine sıkıntılı bir dönemde, her şeye rağmen film üretiminin giderek artması başlı başına incelenmesi gereken bir durumdur.” (2006:2).

1949’lu yıllarda genç bir yönetmen olan Ömer Lütfi Akad filmi hem yönetmiş hem senaryosunu yazmıştır.

Bostan’a göre “Dönemin nitelikli edebiyatının bir örneği olan Vurun Kahpeye romanını filme uyarlamak için Halide Edip’in kapısı çalındığında Akad gibi bir figürün itimat telkin edeceğini düşünmüş olmalıydılar. Bu konuda Akad’ın sinema kadar roman bilgisine de güvendikleri açıktır. Tahmin ettikleri gibi Halide Edip, Akad’ın yazdığı senaryoyu beğenir. Sonrasında Vurun Kahpeye gişede başarılı olduğu kadar aydınlar nezdinde de iltifatla karşılanır.” (2021:154).

Filmin konusu ise Milli Mücadele’nin erken döneminde (1919-1922) Anadolu’nun en ücra kasabalarından birinde yaşayan ve idealist bir öğretmen olan Aliye’nin yaşadığı olaylardır. İdealist tavrından ödün vermeyen Aliye öğretmen, Anadolu’ya çocukları okutmak ve onlara yol gösterici olmak umuduyla gelmiştir. Aliye’nin, savunduğu idealler ve ilerici tavrı kasabanın gelenekçi aynı zamanda radikal zihniyetlerin tepkisini çeker. Aliye’nin bu zorlu kişisel mücadelesi filmde büyük yer kaplamaktadır. İşgalciler ve bağınazlara karşı Kuvayımilliyeye ruhunu benimsemiş aydın bir kadın olan Aliye’nin tek amacı vatanına sahip çıkmak ve milletin çocuklarının istikbali için doğru bir şekilde yetişmelerini sağlamaktır.

Film, yapımcı Hürrem Erman’ın stüdyosu Erman Film bünyesinde çekilmiştir. Görüntü yönetmeni ise dönemde çekilen birçok filmin görüntü yönetmenliğini üstlenen Lazar Yazıcıoğlu’dur. Süresi 113 dakika olan bu filmin çevriminde Adapazarı ili doğal plato olarak kullanılmıştır. Filmin çekimlerinin yaklaşık yüzde 60’ını dış mekan çekimleri oluşturmuştur.

“Vurun Kahpeye” filminin açılışında “Bu Film, İstiklal Harbi’nde Şehit Düşen Türk Kadının Ruhuna İthaf edilmiştir” ibaresi yer almaktadır. Bu dipnot ile Akad’ın Milli Mücadele ile ilgili görüşünü gözlemleyebiliriz. Akad, aynı zamanda Halide Edib gibi “bağımsızlık” ruhunu içinde barındıran bir tavırla filmi çekmiştir. Bu yüzden filmi çekerken de romanın aslına sadık kalarak o ruhu tekrar yansıtmak istemiştir. Akad, filmlerinde simgesel anlatımı tercih etmesi sebebiyle bu filmde kullanılan bayrak aynı zamanda kefeni ve bağımsızlığı simgelemektedir. Film, bağımsızlık ve ulusallık vurguları ile Cumhuriyet dönemi milli kimlik inşasına uygun bir çizgide ilerlemiştir.

Ulusal sinemayı simgeleyen bu filmde Milli Mücadele’nin, sadece sömürgeci ve işgalcilere karşı askeri bir mücadele olmadığı, asıl mücadelenin yurt içinde işgalcilere ve onlarla birlik olan inkılapları ve yenilikleri kati suretle reddeden bağınaz kitleye karşı sosyal alanda yapıldığı anlatılmıştır. Bu kitleyi temsil eden Hacı Fettah karakterinin yapmış olduğu acımasız davranışlar ve ona destek olanlar sertçe yerilmiştir. Tüm bunlar anlatılırken

milli değerler filmde daima yüceltilmiş, laikliğin önemine vurgu yapılmıştır. Filmde yer alan hapishane duvarı sahnesinde Türk bayrağının yanında cami şekli çizilmesi de İslam dinine bağlılık ve aidiyet duygusu belirtilmiştir.

Bir Kültür Kurumu Olan Halkevleri'nin Sinemaya Etkisi

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında etkin bir sivil toplum örgütü olan Halkevleri, kültür-sanat faaliyetlerini destekleyen devlet destekli bir kurumdur. Halkevleri'nin Türkiye'de sinemanın gelişimi ve tanınmasında payı büyüktür. Halkevleri'nin önünde sinema salonları açılarak halka sinema kültürü aşılanmıştır.

Kötü ekonomik ve sosyal koşullar, dış borçlar, 1929'da tüm dünyayı etkileyen New York krizi ve yaklaşan savaş tehlikesi sebebiyle devlet ile halk arasında kopukluk meydana gelmiştir. Bu kopukluk problemini halletmek için ideolojik bir çözüm olarak Halkevleri konsepti düşünülmüş ve 19 Şubat 1932'de Ankara ilinde Halkevi'nin açılışı yapılmıştır. Daha sonrasında ülkenin 14 farklı ilinde Halkevleri açılmıştır. Halkçılık ilkeleri doğrultusunda 19 Şubat 1932'de Ulusal bilinci pekiştirmek, milli kültürü oluşturmak, toplumun eğitimine ve kültürel gelişimine fayda sağlayarak çağdaşlaşmasına olanak sağlamak gibi amaçlarla etkili ve yaygın bir örgüt olan Halkevleri kuruldu. (Pelvanoğlu, 2019).

Toplumun her kesimini tek çatıda toplayarak kişisel yetenekleri geliştirmek Halkevleri'nin temel kurulma sebebiydi. Kurulan bu yeni kültür mücadelesinin mihenk taşlarından biri de Halkevleri oldu. Ayrıca yeni kurulan genç cumhuriyetin modern, inkılapları anlayan, yeni rejimin ilke ve düşüncelerini benimseyen bireylere ihtiyacı vardı. Kurulan yeni devlet ancak bu ideal vatandaş modeli sayesinde gelişip büyüyebilirdi. (Ernas, 2020).

Bu amacı gerçekleştirmek için açılan kurumlardan biri de Halkevleri ve Halkodaları olmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kendi örgütü olduğunu dile getirdiği Halkevleri'nin milliyetçilik ve çağdaşlaşma üzerine temel alınan kültür politikaları ve sosyal reformların halkın her kesimine ulaşması hedefi vardı. Halka dönük bir kültür örgütü olan Halkevleri, Halk Odaları adıyla bucak ve köylere dek ulaştı.

Ankara Halkevi'nin açılışı sırasında aydın mensubu Reşit Galip Bey, Batı'nın örneklerinin incelendiği fakat birebir kopya alınmayarak Halkevleri'nin özgün ve milli bir kurum olduğunu ifadelerinde belirtmiştir. Halkevleri Anadolu'nun birçok bölgesinde faaliyet göstermiştir. 1932 yılında 14 olan halkevi ve halk odası sayı 1950 yılında 479 yükselmiştir. (Zeyrek, 2006, s.24).

Halkevleri'nin kuruluşu sonrası Milli Mücadele ruhunun artık savaş meydanlarında değil ilim ve irfan sahasında süreceğinin ayak sesleridir. Halkevleri'nin okuma yazma bilmeyen insanlar için verdiği eğitimler sayesinde toplumun kültür seviyesinin artmasını sağlamıştır. Bu seviyenin artması için yapılan en somut örnek ise Halkevleri'nin kurallarından biri her Halkevi'nde kütüphane ve okuma odasının bulundurma şartıdır.

Halkevleri'nde her ay erkek ve kadınların bir araya geldiği aile toplantıları yapılmıştır. Bu toplantılarda Atatürk'ün kaleme aldığı "Nutuk" okutulmuş ve milli konular hakkında konferanslar verilmiştir. Her ay köy ve kasaba gezip broşürler dağıtılmış ve önemli sohbetler yapılmıştır. Milli bayramlarda geniş çaplı etkinlikler yapılmıştır. Sporun yaşatılması için kıyasıya rekabet içeren turnuvalar düzenlenmiştir. Düzenlenen organizasyonlar halkın heyecanını arttırmıştır.

Bu etkinliklerin yapılmasının en önemli nedeni ise siyasal iktidarın ulusal kimlik yaratma arzusudur. Bu hedef doğrultusunda Halkevleri, Köy Enstitüleri, Tevhid-i Tedrisat'tan Milli Eğitim Bakanlığı'nın kurulmasına kadar birçok projeye yönetim kadrosu halka ulaşmak için çabalamıştır.

Dokuz tane şubesi bulunan Halkevleri'nde bu alanlar: Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi, Güzel Sanatlar Şubesi (Ar Şubesi)Temsil ŞubesiSpor Şubesiİçtimai Yardım Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kurslar ŞubesiKütüphane ve Neşriyat Şubesi (Sonradan Kütüphane ve Yayın Şubesi ismini almıştır) Köycülük Şubesi Müze ve Sergi şubesi olarak sıralanabilir.

Halkevleri'nin kültür-sanat alanına katkısı fazlasıyla olmuştur. Halkevleri kendi kentlerinde resim ve fotoğraf sergileri açmıştır Halkevleri aracılığıyla güzel sanatlar alanında gelişmeler Anadolu'ya yayılmıştır. Halkevleri'nin kuruluşu ile devletin kültürel ve toplumsal tüm birikimle halkının donanmasını istediği sonucu çıkmaktadır. Halkevleri'nin tüm yurttaşlara açık olması ilkesi ve tüm vatandaşlarının ortak malı olması sebebiyle halkın yoğun ilgisi olacağı düşünülmüştür fakat yerel halkın bürokratlara göre katılımın daha az olduğu gözlemlenmiştir. Halkevleri, özellikle genç ve potansiyel sahibi olan bireyleri kültürel anlamda geliştirmek için çaba harcamıştır. Gençlerin yanı sıra küçük yaşta çocukların da Halkevlerine katılımın sağlanması istenmiştir. Halkevlerinin kuruluşundan kapanışına kadar çok fazla sayıda temsil, konferans, konser, film gösterimi, tiyatro ve sergi halkla buluşmuştur.

Halkevleri'nin birçok kuruluş sebebi vardır. En önemli misyonu Cumhuriyet ideolojisini halka benimsetmek olsa da farklı amaçları da vardır. Bunlardan biri şehir ve kasaba tiyatrolarının maddi anlamda ihtiyaçlarını gidermek ve potansiyel sanatçıları keşfetmektir. Vatandaşlar, Halkevleri'nde sahneye çıkıp tiyatro oyunlarına katılım sağlamıştır. Bu normalde pek rastlanılan bir gelişme değildir. Halkevleri'nde yapılan tiyatro oyunları profesyoneller tarafından değil amatör vatandaş tarafından oyunculuklar sergilenmiştir. Burada temel amaç ise tiyatro artisti olabilecek kabiliyetlerin kendilerini ispatlama imkanı sunmaktır. Bu samimi ortamın oluşmasının yanı sıra vatandaşların özgüven kazanmasında Halkevleri etkili bir kurum olmuştur.

Halkevleri'nde sahne sanatlarında kullanılan önemli Batılı müzik enstrümanları eğitimi verilmiştir. Piyano, mandolin ve keman eğitimleri ile halkın müzik alanında gelişmesi istenmiştir. Toplumun, tiyatro ve konserleri hem öğrenmesinde hem sevmesinde önemli yeri olan Halkevleri'nin sosyal eşitlik ilkesi sahne sanatlarının her dalında uygulanmıştır.

Diğer Halkevleri'nden farklı olarak Ankara Halkevi 1930'lu yıllara damgasını vuran sinema sanatını halkına sunmasıdır. Bunun sonucunda Halkevi önünde bir sinema salonu açılmış, önünde upuzun kuyruklar olmuştur. Yine İzmit Halkevi bu alanda öncü olup seyyar sinema makinesi ile hiç film seyretmemiş köylüleri sinema ile tanışmasına vesile olmuştur. Bursa Halkevi'nde ise filmler konferanslar olarak nitelenebilecek çalışmalar ilgi odağı haline gelmiştir.

Halkevleri'nin sinema ile olan ilişkisine baktığımızda ise Halkevleri; sinema eserlerinin korunduğu, saklandığı, onarıldığı ve gösterimlerin yapıldığı adeta bir sinema merkeziymiş gibi işlev görmüştür. Böylelikle özel sinemalara gidebilen kentli sınıf dışında köylerde yaşayan kesim için de bazı filmler Halkevleri ile Halkodaları ve gezici sinemaların yardımıyla daha erişilebilir hale gelmiştir. Birçok ilde faaliyet gösteren Halkevleri sayesinde halkta sinema kültürü oluşmuş, halk sinemaya fazlasıyla ilgi göstermiştir. Siyasal iktidarın ulaşmak istediği kitle ise kırsalda yaşayan yetişkinlerdir.

Çok fonksiyonlu bir mekan olarak kurulan Halkevleri sayesinde küçük köylere bile sinemacılık faaliyetleri ulaşmıştır. Sinema eğitici ve öğretici bir araç olarak görülmüş, halkı bilgilendirici filmler sinema salonları ve kahvehaneler gibi yerlerde gösterilmiştir. Halkevlerinin yürüttüğü bu çalışmaların tamamen ücretsiz olması, sinema salonlarından alınan vergilerde yapılan indirimlerin dönemin eğitim politikası göz önünde bulundurularak sinemanın eğitici ve öğretici bir araç olarak görüldüğü gözlemlenmektedir. SSCB'nin başta gelen yönetmenlerinin filmleri ve İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye ziyareti gibi önemli belgeseller Halkevleri'nde gösterilmiştir.

Eğitim ve kültür inşası sürecinin yoğun olarak devam ettiği Cumhuriyet'in ilk yıllarında tiyatro, basın, kitap ve radyo öğretici araç olarak görülmüş daha sonrasında sinema yığınal bir iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültür-sanatın her dalında faaliyet gösteren Halkevleri ve Halkodaları dönemin film gösterimleri için önemli görev üstlenmişlerdir. Söz konusu kuruluşlarda sürekli film gösterimi olmasının yanı sıra yaz döneminde de açık hava gösterimleri gerçekleşmiş, her türden filme yer verilmiştir. Böylelikle bir kültür kurumu olarak Halkevleri, Türk sinemasının gelişmesinde ve sevilmesinde büyük rol oynamıştır.

Halkevleri'nde gösterilen çoğu film, eğitici ve öğretici olup bireye fayda sağlama amaçlı olup her türden konuları içermektedir. Ücretsiz olarak gösterilen bu filmkerin türleri spordan, sağlık, seyahat, haber, siyaset ve eğitime kadar kapsamlı niteliktedir. Örneğin; dönemin en tehlikeli salgını ve II. Dünya Savaşı'nın büyük sorunlarından biri olan insandan insana bitler aracılığı ile bulaşan tifüs virüsü hakkında halkı bilgilendirecek filmler gösterilmiştir. Filmde bittene ve tifüsten nasıl korunacağına dair bilgilendirici detaylara yer verilmiştir. Halkevleri'nde gösterilen filmleri izleyen temel seyirci kitle ise kamu görevinde çalışmış kişiler ve köylü kesimdir. Hem sesli hem sessiz filmler gösterilmiştir. CHP ya da Halkevleri'nin onayı olmadan filmlerin gösterilmesi mümkün değildir.

Halkevleri'nin sinema faaliyetlerinden göz önünde aldığımızda ağırlıklı olarak sanat ideolojik bir araç olarak görülmüş, propaganda yapılmıştır. Türkiye'nin siyasi ve askeri başarıları bu filmlerde ön plana çıkartılmıştır. Savaş yılları boyunca Halkevlerinde ve köylerdeki Halkodalarında gösterime sunulan filmlerin önemli bir özelliği, siyasi kadroların gezilerini içeren görüntülerinin, önemli olayların ve konuşmaların filmlerin ayrılmaz bir parçası olmasıdır. (Öztürk, 2022, s.182).

Halkevleri için kötü gidişat çok partili rejime geçiş ile Halkevleri'nde oluşan parasızlık dönemiyle başlamıştır. Tüm ülkeyi etkileyen ekonomik sıkıntılar, siyasi münakaşaların temel meselesi haline dönüşmüştür. 1949 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi'nin kültür kolları olarak etkinlikler gerçekleştiren Halkevleri, bu tarihten itibaren tüzel kişiliğe kavuşturulmuştur. (Öndin, 2003, s.83).

İlerleyen dönemde CHP'ye yöneltilen eleştirilerin iktidar olan Demokrat Parti'ye sıçraması, Halkevleri'nin kapanması gerçeğinin kaçınılmaz olduğunu gözler önüne sermiştir. Bunun sonucunda 11 Ağustos 1951 yılında

Demokrat Parti tarafından 5830 sayılı kanun ile Türkiye genelindeki bütün Halkevleri kapatılarak malları hazineye aktarılmıştır.

Çeçen'in bahsettiği gibi, kapatılışından tam 12 yıl sonra yeniden hizmete açılan Halkevlerinin eski işlevlerini dönemin değişen şartlarında da yerine getirmesi beklentisi devam etmiştir. Halkevlerinin ikinci dönemi diye adlandırılan bu süreçte temel beklenti siyasal parti ve düşünce gözetmeksizin halka hizmet vermektir. 1964 yılında yapılan girişimler sonucu Halkevleri ve Halkodalarının sayısı 136'yı buluyordu." (Çeçen, 1990, s.272). 1966 tarihinde Halkevleri Genel Merkezi "Halkevleri" adı altında yeni bir aylık kültür-sanat dergisi yayınlamaya başladı.

SONUÇ

Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendiği dönemde yürütülen kültür politikası çerçevesinde, sanata inkılapların halka ulaştırılmasına önem verilmiştir. Resim, edebiyat, heykel, müzik ve tiyatro gibi alanlarda bizzat devlet desteği sağlanmıştır. Sanat alanında ilerlemenin bir uygarlık göstergesi olduğuna inanan ve inkılapların halka tanıtılmasında sanatın önemli bir işlevi olduğunu bilen bir lider olarak Atatürk, sinema alanına büyük ilgi göstermiş ve sinema filmleri izlemiştir. Türk sinemacıların sinema alanında gelişmiş ülkelere gidip deneyim kazanmaları için cesaretlendirmiş Türk kadınlarının ise filmlerde oynamasını desteklemiş, bazı filmlerin senaryosunu incelemiş ve kendisi de kamera karşısına bile geçmiştir. Cumhuriyet döneminin ilk dönemlerinde sinema, Muhsin Ertuğrul'un ve onun tiyatral yaklaşımının ön planda olduğu filmleri ile gelişimini sürdürmüştür. Dönemin en önemli kültürel kurumu olan Halkevlerinde gösterilen sinema filmleri genellikle eğitici kısa filmler, haber filmleri ve propaganda filmlerden seçilerek sinema sanatının halkın her kesimine hitap etmesi ve anlaşılması için çaba gösterilmiştir.

Bu makalede, kültür-sanat ortamı üzerinden Cumhuriyet döneminin sineması, sosyo-kültürel faaliyetleri ve Halkevleri analiz edilmiştir. Kültür beşeridir insan eliyle var edilir. Sanat ve sinema ise ait olduğu toplumun yansımasıdır. Bu nedenle herhangi bir döneme ait kültür-sanat faaliyetlerinin analiz edilmesi aynı zamanda toplumsal analizinin yapılması anlamına gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Ayvazoğlu, Beşir. (2011). Malik Aksel Evimizin Ressamı. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bostan, M. (2021). Yeşilçam'da Bir "Romancı" Yönetmen: Lütfi Akad, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 9 (37), 47-164.
- Çeçen, A. (1990). Atatürk'ün Kültür Kurumları Halkevleri. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Çeçen, N. & Demir, Ö. (2015). Tarih Sinema Etkileşiminin Popüler Kültürdeki Yeri. E-Kafkas Eğitim Araştırma Dergisi, 2 (1), 14.
- Ernas, B. "Milli Kültür ve Kimlik Yaratma Yolunda Önemli Bir Adım: Halkevleri." Akademik Kaynak Dergisi. <https://www.akademikkaynak.com/milli-kultur-ve-kimlik-yaratma-yolunda-onemli-bir-adim-halkevleri.html>. [23.05.2023].
- Fuat, Mehmet. (2000). Tiyatro Tarihi. İstanbul: MSM Yayınlar.
- Güz, Nurettin. (1991). Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Lüleci, Y. (2014). Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği Arasındaki Sanatsal İlişkiler: 'Ankara: Türkiye'nin Kalbi' Belgeseli Örneği. İnsan ve İnsan, (2), 40-61.
- Moran, Berna. (1974). Edebiyat Kuramları. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ormanlı, Orman. Türk Sineması'nda Geçiş Dönemi ve Toplumsal Altyapısı (1939-1950). Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Öndin, N. (2003). Cumhuriyetin Kültür Politikası ve Sanat 1923-1950. İstanbul: İnsancıl Yayınları.
- Öztürk, S. (2022). Erken Cumhuriyet Döneminde Sinema Seyir Siyaset. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Pelvanoğlu, B. (2019) "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kültür ve Sanat Ortamına Bakış." İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. [23.05.2023].
- Yılmazok, L. (2018). Ulusal Sinema: Ulus, Kültür, Kimlik ve Karakter Üzerinden Bir İnceleme. Beykoz Dergisi, 6 (1), 136-151.
- Zeyrek, Ş. (2016). Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları (1932-1951). Ankara: Anı Yayıncılık.